

ข่าวลือ ข่าวลวง เทคโนโลยีสื่อสาร และความตื่นกลัวทางสังคม

ดร.นฤพนธ์ คิ้ววิเศษ

หัวหน้ากลุ่มงานวิจัยและพัฒนา

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

ในเดือนกรกฎาคม ปี พ.ศ.2558 ที่ตำบลเวียงเทิง อ.เทิง จ.เชียงราย มีการเล่าลือกันหนาหูว่าผีแม่มา้ยจะมาเอาผู้ชายไปอยู่ด้วยให้ครบ 9 คน ซึ่งในเวลานั้นมีผู้ชายตายแบบผิดธรรมชาติติดต่อกันแล้ว 7 คน ทำให้ชาวบ้านเกิดความหวาดกลัว พวกเขาเอาผ้าหรือเสื้อสีแดงมาแขวนไว้ที่หน้าบ้าน เพราะเชื่อว่าเป็นวิธีที่จะป้องกันมิให้ผีแม่มา้ยมาเอาชีวิตผู้ชายที่อยู่ในบ้านได้ เช่นเดียวกับอีกหลายพื้นที่ทั้งในภาคเหนือและภาคอีสาน ที่ความตื่นกลัวเรื่องผีแม่มา้ยทำให้มีการติดป้ายที่หน้าบ้านว่า “บ้านนี้ไม่มีผู้ชาย” มีการสร้างปลัดขิกขนาดใหญ่ไว้ที่หน้าบ้านเพื่อขับไล่ผีแม่มา้ยไม่ให้มาเอาผู้ชายที่บ้านไป หรือการให้ผู้ชายนุ่งผ้าถุงเวลาเข้านอนเพื่อให้ผีแม่มา้ยไม่เอาตัวไปเพราะเข้าใจว่าเป็นผู้หญิง

“ข่าวลือ” ที่สร้างความตื่นกลัวเช่นนี้มีมาตลอดประวัติศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นการข่าวลือเรื่องโรคภัยที่เกิดขึ้นในยุคสงครามเย็น ซึ่ขุข ข่าวลือคำชะโนด บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ หมอน้อย หรือผีปอบ

เรามักคิดว่าข่าวลือที่สร้างความตื่นตระหนกเช่นนี้มักเกิดขึ้นในสังคมที่เชื่อในสิ่งที่ยังมองไม่เห็นเป็นเช่นนั้น

ในวันฮอลโลวีน ปี ค.ศ.1938 ชาวอเมริกันจำนวนมากพากันแตกตื่นจากข่าวอุกกาบาตที่ตกลงมาที่เขตชนบทของรัฐนิวเจอร์ซีย์ รายงานข่าวด่วนแจ้งว่ามีกลุ่มควันพิษเคลื่อนตัวไปที่กรุงนิวยอร์กและมีคนพบมนุษย์ต่างดาวที่มีลักษณะน่าสะพรึงกลัว ผู้สื่อข่าวรายงานความคืบหน้าของสถานการณ์ที่เลวร้ายลงเป็นระยะๆ พร้อมกับสัมภาษณ์ความเห็นของ “ผู้เชี่ยวชาญ” ที่พากันเตือนถึงอันตรายที่อาจเกิดขึ้น คนมากกว่า 2,000 คนโทรศัพท์ไปที่สายด่วน 911 เพื่อสอบถามสถานการณ์ บางคนโทรไปแจ้งว่าพบสัตว์ประหลาด ผู้คนจำนวนมากพากันอพยพออกจากพื้นที่เพราะกลัวสัตว์ประหลาดหรือมนุษย์จากดาวอังคารที่จะมาบุกโลก

“ข่าว” ที่ออกอากาศในวันนั้นไม่ใช่ความจริง มันเป็นรายการวิทยุของ Orson Welles ที่ดัดแปลงแต่งขึ้นจากนิยายเรื่อง The War of the Worlds และนำมาออกอากาศสนุกๆ ในวันฮอลโลวีน เหตุการณ์ “การหวาดผวามวลชน” (Schwartz, 2015a; 2015b) ที่กล่อมมนุษย์ต่างดาวบุกโลกนี้ดูจะเป็นเรื่องตลกสำหรับคนในปัจจุบัน แต่ในบริบทขณะนั้น “ข่าวลือ” ที่ดูไม่น่าเชื่อนี้กลับมีความสมจริงอย่างเหลือเชื่อจนทำให้ผู้คนแตกตื่นกันไปทั้งเมืองได้

ความจริงของข่าวลือที่สร้างความตื่นตระหนกขึ้นได้นั้นสัมพันธ์กับบริบททางสังคมและเทคโนโลยี ในแต่ละยุคสมัย ในอดีต ข่าวลืออาจเป็นการบอกเล่ากันแบบปากต่อปาก เมื่อมีการประดิษฐ์โทรเลข ควบคู่ไปกับความก้าวหน้าทางการแพทย์และการเกิดโรคระบาดต่างๆ ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ข่าวสารเกี่ยวกับโรคระบาดก็แพร่กระจายไปรวดเร็วและทำให้สังคมมีความตื่นกลัวเพิ่มขึ้น (Peckham, 2020) ในแง่นี้ Sheldon Ungar (2001) ตั้งข้อสังเกตว่า ความวิตกกังวลและอาการตื่นตระหนกทางสังคมในปัจจุบัน แตกต่างออกไปจากสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคมดั้งเดิม ในคริสต์ศตวรรษที่ 21 ความตื่นตระหนกมักจะเกี่ยวข้องกับเรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อม อารุณนิวเคลียร์ ภัยจากสารเคมีและปัญหาทางการแพทย์

นักมานุษยวิทยาจากมหาวิทยาลัยวอชิงตัน Timothy Blaine และ Pascal Boyer (2017) ตั้งข้อสังเกตว่ามนุษย์มักจะบอกเล่าเรื่องราวเชิงลบให้คนอื่นรับรู้และอยากรับฟังเรื่องราวเกี่ยวกับสิ่งที่น่าหวาดกลัวและเป็นอันตรายถึงแม้ว่าพวกเขาจะไม่เคยเห็นหรือประสบด้วยตัวเองก็ตาม ในยุคของอินเทอร์เน็ตและสื่อสังคม ที่ทุกคนกลายเป็นผู้สื่อข่าวได้ การสร้างข่าวลือ ข่าวลวง และข่าวปลอมที่สร้างความหวาดกลัวและการตื่นตระหนกก็ยังซับซ้อนและมีผลต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์อย่างกว้างขวางอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน

ข่าวลวงและข้อมูลที่ไม่จริงในสื่อออนไลน์เกี่ยวกับโรคระบาดโควิด-19 ในประเทศจีนที่ถูกแชร์และเผยแพร่ข้ามทวีปไปอย่างรวดเร็วเป็นตัวอย่างที่ดีในเรื่องนี้ ข่าวดังกล่าวทำให้สังคมโลกเกิดความหวาดผวากับความหายนะที่จะเกิดขึ้น เช่น ประชาชนในฮ่องกง ญี่ปุ่น และอินโดนีเซีย เร่งรีบซื้ออาหารไปกักตุนในบ้าน จนทำให้ร้านค้าและซูเปอร์มาร์เก็ตหลายแห่งไม่มีอาหารสดและอาหารสำเร็จรูปวางจำหน่าย (Atlani-Duault et al, 2020; Depoux et al, 2020; King, 2015; Peckham, 2020)

ข่าวปลอม (fake news) ในสื่อสังคมออนไลน์ นำไปสู่ความรู้สึกคลุ้มคลั่งและความไม่แน่นอนเกี่ยวกับ “ความจริง” มนุษย์กำลังก้าวเข้าสู่ยุคของหลังความจริง (post-truth) ซึ่งไม่มีใครสามารถตัดสินหรือประเมินได้ว่าจะเชื่อแหล่งข่าวจากใครหรือที่ไหน (Pangrazio, 2018; Waisbord, 2018) การท่วมท้นของข่าวปลอมทำให้พื้นที่ข่าวสารให้เต็มไปด้วยสิ่งที่สร้างความกระวนกระวายทางสังคม (Carlson, 2020) แรงจูงใจในการสร้างข่าวลือก็มีหลากหลาย สำหรับเจมส์ สก็อต (James C. Scott, 1985, 1990) ข่าวลือและการนินทาทำหน้าที่เหมือนอาวุธของผู้ไม่มีอำนาจ แต่สำหรับ Waisbord (2018) ข่าวปลอมคือภาพสะท้อนของการต่อสู้ช่วงชิงเพื่อที่จะสร้างข่าวสารที่ไม่หยุดนิ่งในสังคมยุคใหม่ ซึ่งบ่งบอกให้รู้ว่าการสร้างข่าวแบบจารีตนิยมกำลังอ่อนแรงและล้าสมัย นอกจากนี้ ยังสะท้อนให้เห็นว่าการสื่อสารสาธารณะเต็มไปด้วยความปั่นป่วนและทำทลายการสร้างความจริงเพียงหนึ่งเดียว

ดังนั้น ในยุคเทคโนโลยีข้อมูลข่าวสาร การสร้างข่าวปลอมเกิดขึ้นอย่างแพร่หลายและยากต่อการควบคุม ท่ามกลางสังคมที่เต็มไปด้วยความไม่ลงรอยทางความคิด สิ่งที่เราเรียกว่า “การปฏิบัติการสารสนเทศ”

(Information Operation) หรือไอโอ (IO) ก็ยังมีความรุนแรงและรวดเร็วมากขึ้น สิ่งนี้คือการนำข้อมูลข่าวสารมาเป็นอาวุธในการต่อสู้เพื่อสร้างความได้เปรียบโดยอาศัยช่องทางและรูปแบบต่างๆ เช่น เครือข่ายอินเทอร์เน็ต สื่อสังคมออนไลน์ จิตวิทยามวลชน ภาพมายาทางทหาร การปล่อยข่าวลับ การแพร่ข่าวลวง และการบิดเบือนข่าวสาร เพื่อที่จะโน้มน้าวให้สังคมคล้อยตาม หลงเชื่อ หวาดกลัว เกลียดชัง และแบ่งแยก ซึ่งเป็นรูปแบบใหม่ของสงครามเชิงความคิด (Denning, 2005; Munoz, 2012) ปฏิบัติการสารสนเทศนี้ถูกใช้ทั้งโดยองค์กรของรัฐและองค์กรที่เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐ เช่น ขบวนการก่อการร้ายที่ใช้สื่อออนไลน์เพื่อเผยแพร่ข่าวและโฆษณาชวนเชื่อเพื่อให้สังคมตื่นตระหนก (Awan, 2017; Berger & Morgan, 2015) ข่าวลือและข่าวลวงจึงเป็นปฏิบัติการของอำนาจที่ถูกใช้เพื่อควบคุมพฤติกรรมและสร้างอารมณ์ร่วมของคนในสังคม (Bonhomme, 2016)

เมื่อมนุษย์อยู่ในสื่อสังคมออนไลน์ ไม่เพียงมนุษย์ก็จะเลือกรับแต่ข้อมูลที่ตนเองชอบและพอใจ แต่ปัญญาประดิษฐ์และอัลกอริทึมที่ทำหน้าที่คัดเลือกข่าวสารให้เราเสวยยังทำให้เราได้รับข้อมูลเดิมแบบซ้ำๆ และยาวนานต่อเนื่อง ก็ยังทำให้มนุษย์ปิดตัวเองอยู่กับคนที่คิดเห็นแบบเดียวกันและไม่ยอมเปิดรับข้อมูลที่ขัดแย้งกับความคิดและความเชื่อของตัวเอง เหมือนกับเราอยู่ในสภาวะ “ห้องเสียงสะท้อน” (Echo Chamber) และการสร้างโลกของตัวเอง (filter bubble) ปรากฏการณ์ของการยึดติดกับข้อมูลและความคิดแบบเดียวส่งผลให้มนุษย์มองโลกแคบและเอียงข้างสุดโต่งไปทางเดียว ซึ่งนำไปสู่การสร้างอคติต่อคนที่คิดต่าง (Barbera et al, 2015; Pariser, 2011; Zimmer et al, 2019) รวมทั้งทำให้บุคคลเชื่อมั่นว่าความคิดของพวกเขาถูกตอกย้ำที่สุด เทคโนโลยีสื่อสังคมออนไลน์จึงเป็นกลไกสำคัญที่สร้างวัฒนธรรมของกลุ่มคนที่คิดเหมือนกัน อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตที่น่าสนใจจาก Blank และ Dubois (2018) ว่ามนุษย์มิได้ถูกสื่อสังคมออนไลน์ชักนำหรือควบคุมไปเสียทีเดียว เพราะมนุษย์ยังคงมีชีวิตทางสังคมในพื้นที่อื่นๆ ที่เต็มไปด้วยความคิดที่แตกต่าง ทำให้มีประสบการณ์และมีปฏิสัมพันธ์กับคนที่คิดต่างด้วย

Davies (2018) อธิบายว่าเทคโนโลยีสื่อสารสมัยใหม่จะมีอิทธิพลต่อการแสดงพฤติกรรมสื่อสารและความสัมพันธ์ของมนุษย์ ในขณะเดียวกัน มนุษย์สามารถสร้างสังคมในรูปแบบอื่นๆ ที่แสดงออกทางอุดมการณ์ ความคิด รวมทั้งการพูดคุยแบบตัวต่อตัว แต่ประเด็นสำคัญคือ “การสร้างโลกส่วนตัว” ที่เลือกรับความคิดในแบบเดียวกันมักจะเกิดขึ้นทั้งพื้นที่เทคโนโลยีสื่อสารและพื้นที่ทางสังคมของชีวิตประจำวัน เช่น การเข้ากลุ่มและสมาคมที่สมาชิกพูด คิด และทำในแบบเดียวกัน การเกิดขึ้นของความคิดที่เชื่อว่าตนถูกต้องมักเกิดจากการผนวกรวมสองพื้นที่นี้คือ “การซ้อนทับของสังคมและเทคโนโลยี” (socio-technical recursion) ซึ่งส่งผลให้การผลิตความคิดแบบเดียวกันมีความเข้มข้นและรุนแรงมากขึ้น

ในโลกที่มีการสร้างและเผยแพร่ข่าวลือ ข่าวลวง และข่าวปลอมที่ทำให้ผู้คนคล้อยตาม หลงใหล หลงเชื่อ ตื่นตระหนก รวมทั้งเกลียดชังกันนี้ Davies (2018) ได้เสนอทางออกที่จะช่วยให้มนุษย์ไม่ตกเป็นเหยื่อ ของปฏิบัติการสารสนเทศเหล่านี้ มนุษย์ต้องเข้าใจและรู้เท่าทันอำนาจที่อยู่เบื้องหลังเทคโนโลยี เช่น Facebook, Google และ YouTube ซึ่งมีระบบกลไกคำสั่ง คัดเลือกและส่งต่อข้อมูลข่าวสารซ้ำๆ ในแบบที่ เราชอบ มาให้เราเห็นตลอดเวลา (Smicek, 2016; Noble, 2018) ในขณะที่ Sunstein (2006) ตั้งข้อสังเกต ว่าในสังคมข้อมูลข่าวสาร มนุษย์จะอ่อนไหวต่อการหลงเชื่อและหันเหเข้าสู่อุดมการณ์ความคิดที่ตนเองยึดมั่น และศรัทธา การที่เราเลือกรับรู้ในสิ่งที่ตรงกับความคิดของเรา เสมือนว่าเรากำลังสร้างเกราะกำบังมาห่อหุ้มตัว เรา เหมือนตัวไหมที่สร้างรังขึ้นมาห่อหุ้มตัวเอง การยอมเปิดใจรับฟังสิ่งที่แตกต่างไปจากที่เราคิดเราเชื่อจึงอาจ เป็นขั้นตอนแรกๆ ที่จะพาเราออกจาก “ห้องเสียงสะท้อน” (Echo Chamber) ที่เราขังตัวเราเองอยู่ และพา สังคมออกจากการเป็นสังคมแห่งข่าวลือ ข่าวลวง และข่าวปลอม ที่สร้างและผลิตซ้ำอคติและความเกลียดชัง ของกลุ่มคนต่างๆ ในสังคม

บรรณานุกรม

- Atlani-Duault, L. et al. (2020). Tracking online heroisation and blame in epidemics. *Lancet Public Health*, 5(3), 137-138.
- Awan, I. (2017). Cyber-Extremism: Isis and the Power of Social Media. *Society*, 54, 138–149.
- Barberá, Pablo, et al. (2015). Tweeting from left to right: Is online political communication more than an echo chamber? *Psychological science* 26.10, 1531-1542.
- Berger, J. & Morgan, J. (2015). The ISIS Twitter Census: Defining and describing the population of ISIS supporters on Twitter. *The Brookings Project on U.S. Relations with the Islamic World* 3, 20.
- Blaine, T., & Boyer, P. (2017). Origins of sinister rumors: A preference for threat-related material in the supply and demand of information. *Evolution and Human Behavior*, 39(1), 67– 75.
- Blank, G & Elizabeth, D. (2018). The echo chamber is overstated: the moderating effect of political interest and diverse media. *Information, Communication & Society*, 21, 729-745.

- Bonhomme, J. (2016). *The Sex Thieves. The Anthropology of a Rumor*. Chicago: University of Chicago Press
- Carlson, M. (2020). Fake news as an informational moral panic: the symbolic deviancy of social media during the 2016 US presidential election. *Information, Communication & Society*, 23(3), 374-388.
- Davies, H. (2018). Redefining Filter Bubbles as (Escapable) Socio-Technical Recursion. *Sociological Research Online*, 23(2), 637-654.
- Depoux, Anneliese; Martin, Sam; Karafillakis, Emilie; Preet, Raman; Annelies Wilder-Smith; & Larson, Heidi. (2020). The pandemic of social media panic travels faster than the COVID-19 outbreak. Retrieved from <https://academic.oup.com/jtm/advance-article/doi/10.1093/jtm/taaa031/5775501?searchresult=1>
- Denning, D. E. (2005). Information Operations and Terrorism. Retrieved from <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a484999.pdf>
- King, N. B. (2015). Mediating panic: The iconography of 'new' infectious threats, 1936–2009. In Peckham, R. (ed). *Empires of panic: Epidemics and colonial anxieties*. (pp.181-202). Hong Kong: Hong Kong University Press.
- Munoz, A. (2012). *U.S. Military Information Operations in Afghanistan: Effectiveness of Psychological Operations 2001-2010*. Santa Monica, CA: Rand Corporation.
- Noble, S. U. (2018). *Algorithms of Oppression: How Search Engines Reinforce Racism*. New York: New York University Press.
- Pangrazio, L. (2018). What's new about fake news? Critical digital literacies in an era of fake news, post-truth and clickbait. *Revista Páginas de Educación*, 11(1), 6-22.
- Pariser, E. (2011). *The Filter Bubble: What The Internet Is Hiding From You*. London: Penguin.
- Peckham, R. (2020). The covid-19 outbreak has shown we need strategies to manage panic during epidemics. Retrieved from <https://blogs.bmj.com/bmj/2020/02/21/robert->

peckham-covid-19-outbreak-need-strategies-manage-panic-epidemics/

Schwartz, A.B. (2015a). *Broadcast Hysteria: Orson Welles's War of the Worlds and the Art of Fake News*. New York: Hill and Wang.

Schwartz, A.B. (2015b). The Infamous “ War of the Worlds” Radio Broadcast Was a Magnificent Fluke. Retrieved from [https://www.smithsonianmag.com/history/infamous-war-worlds-](https://www.smithsonianmag.com/history/infamous-war-worlds-radio-broadcast-was-magnificent-fluke-180955180/)

[radio-broadcast-was-magnificent-fluke-180955180/](https://www.smithsonianmag.com/history/infamous-war-worlds-radio-broadcast-was-magnificent-fluke-180955180/)

Scott, J. C. (1985). *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance*. New Haven, Conn.: Yale University Press.

Scott, J. C. (1990). *Domination and the Arts of Resistance: Hidden Transcripts*. New Haven, Conn.: Yale University Press

Srnicek, N. (2016). *Platform Capitalism (Kindle)*. Cambridge: Polity Press.

Sunstein, C. R. (2006). *Infotopia: How Many Minds Produce Knowledge*. Oxford: Oxford University Press.

Ungar, S. (2001). Moral panic versus the risk society: the implications of the changing sites of social anxiety. *British Journal of Sociology*, 52(2), 271–291.

Waisbord, S. (2018). Truth is What Happens to News On journalism, fake news, and post-truth. *Journalism Studies*, 19(13), 1866-1878.

Zimmer, F.; Schiebe, K. & Stock, W.G. (2019). Echo Chambers and Filter Bubbles of Fake News in Social Media. Man-made or produced by algorithms? Paper presented at 8th Annual Arts, Humanities, Social Sciences & Education Conference, Honolulu.